

Uppvækstur og menning

Jens Pauli Heinesen:
Lýsir nú fyrri tær heimurinn. Skalsöga. (Forlagið Gestur, Tórshavn 1981, 126 s., kr. 50. Perma: Ingi Joensen.

Annað bindi í skaldsöguröðinni hjá Jens Pauli Heinesen um mannabarni Hugin og uppvækstur hansara í bygðinni Fagradalur fer fram í teim fyrstu bardagaárunum, tá drongurinn er komin í skúlaaldur. Skúlin er ekki dronginum ein óblandað gleði, hóast hann sum bóndasonur verður betur viðfarin enn mong onnur, hann kennir seg innibýrgdan, og hann skilur heldur ekki atburðin hjá læraranum, tá hesin fyrsta skúladaginn höttir við at lemja börnini við einum togenda, um tey ikki skikka sær væl:

Eg dugdi ikki at fata at lærarin skuldi vera óður, eg helt, at hann onkursvegna mundi hava spælt hetta fyrri okkum. Eg kendi hann væl, hann kom ofta inn at vitja pápa og práta við hann, bankaði fólkaliga uppá og kom smásýngjandi innar, tra la la la lei, og sat so síðligur og prátaði, flenti viðhvørt, ikki so hjartaliga kanska, men hann flenti sum onnur menniskju og var ein heilt annar maður enn tann, sum nú sat har...

Lýsingin av læraranum sum ein ófatilgur Dr. Jekyll og Mr. Hyde er beinrakin, og ikki ólík ti Hans Scherfig ger í síni satirisku skaldsögu «Det forsømte forår», har lærararnir uttan skúlagátt eru heilt vanlig menniskju við vanligum vanum, meðan teir innan skúlagátt mest av öllum eru at líkna við høðlar.

Ein annar líkleiki við «Det forsømte forår» er kenslan av at verða úti-hýstur frá tí livandi livinum. Drongurinn situr og eygleiðir høsini gjøgnum vindeygad, og hann sær hanan og honurnar spæla sama leik, sum hann og vinkonan Durita plaga at spæla, men tá hann skeitir yvir at Duritu, sum er í sama flokki, er hon so heft av at skriva eitttøl, at hon einki annað sansar. Longu

fyrsta dagin fer skúlin undir at máa burtur av tein natúrligu kenslunum. Seinni eydnast tað honum saman við Duritu, at «fremja tann gerning, eg kendi aftur í mær sjálvum og øllum dýrunum rundan um meg, fæ og fenaði». Men skommin og samvitskan eru altíð í nánd og til reiðar at leggja á hann:

Hvat var tað, eg hevði verið við til at gjørt? Var tað so óreint? So ókrístligt? So ósámligt? Vei tær, vei tær, ein mylnusteinar verður hongdur um hálsin á tær, og tú verður kastaður í havið. Tú verður steinaður í hel. Gud og menniskju vilja forfóna teg fyrri misgerðir tínar. Eg hevði ilt í hálsinum av skomm og torði ikki at geva meg til sjóndar.

Einastaðnis gleðist drongurinn um, at onnur ikki kunnu siggja tankarnar hjá honum, tí samstundis sum hann gloymir seg burtur teimum og fróist yvir teir – serliga teir seksuelli – so hevur tann evindaliga signingin og tann illi Gud ført við sær, at hann skammast. Eitt meðvit, um at alt sum er deiligt og stuttligt onkursvegna má vera syndugt, er honum tíðliga givið.

Í fyrra bindinum, «Nú ert tú mansbarn á foldum», var Hugin mangan bangin fyrri tí klodduta ognarloysinginum Esmari, og hevði ilt við at skilja, hvi hesin altíð var eftir honum, men nú í «Lýsir nú fyrri mær heimurinn» tekur Esmar ikki stóran part av hugaheiminum hjá honum, og tá Hugin fer í skúla, er tað ikki eiðasert, at hann vanvirðir Esmar eitt sindur. Hugin er í fer við at gerast greiður yvir, at hann og Esmar eru ikki javnlíkar, og at tað er hann, Hugin, sum er við yvirvána.

Esmar, sum vanliga er harðligur, er bangin og púra teptur, nú hann skal í skúla, og tann einasta styrking, hann hevur at seta inn, at lata villskapin spæla, kann ikki nýtast her. Tað eru hini – t.d. tey sum eru betur fyrri – sum eiga skúlan. Og lærarin, sum kinir og klappar teim næmingum, hvør foreldur

Jens Pauli Heinesen

Lýsir nú fyrri tær heimurinn

skaldsöga

hann kennir, kemur ikki í nánd av Esmari og hansara líkum. Samfelagsmunirnir rökka væl og virðiliga inn í skúlastovuna.

«Lýsir nú fyrri mær heimurinn» er beinleiðis framhald av «Nú ert tú mansbarn á foldum» – og eins og henda hevur hon titill úr yrking hjá Christiani Matras – og nógv tema ganga tí sjálvandi aftur: seksualiteturinn, tann illi Gud og ikki minst hugtakið **tíðin**, sum Hugin hevur ilt við at fáa hald á. Hann vil helst, at alt skal vera tað sama, vara ævugt, men alt umskiftist, sjálvt grundstuðulin undir tilveruni, mammann, er ikki altíð hin sama. Einaferð hevur hon verið í Havn og kemur aftur í nýggjum frakka og hatt:

Tann mamma, sum var farin heiman frá okkum, hevði verið í einum brún-um frakka, og hon hevði ongan hatt á hováin og ongar purlur. Eg steðgaði og stóð og hugdi at henni við fremsta fingri í munninum og firnaðist. Mær dámdi hana einki. Mamma skuldi vera mamma og ikki ein fremmand kona.

ikki so frammarlaga her, tó at tað fleiri ferðir kemur fyrri. Tað situr djúpt í dronginum, at tað finnst vandamiklir – og lyftiberandi – streingir innani honum, sum gera at hann kann lokkast og kanska villast av leið. Tí nitir tað meint, tá Durita við fragd nertur við hesar streingir.

Skaldsagan er ikki bert ein lýsing av uppvækstrinum og menningini hjá dronginum, men samstundis ein rættiliga nágreinilig lýsing av livinum á bygd tey fyrstu krigsárin. Fyrst og fremst sæð við eygunum hjá smádronginum, men eisini viðhvørt eitt sindur uttanfrá, frá hovándans síðu; t.d. er eitt longri brot sum sigur frá kvøldsetu í vetrarhálvuni. Hóvundurinn dugir at fáa liv í hvørja veru og visa, at hvør einstakur eigur egð liv og egna skepnu, hóast ójavnst er bytt. Hann dugir eisini væl at skapa hugaløg, sum t.d. kirkjuggongdin nýggjársaftan, og lýsingin av smádronginum á veg til tannlækna ber eisini av. Drongurinn sleppur at koyra í bili til tannlæknan, men torir ikki at siga eitt orð á leiðini, fyrri ikki at tann fina javnvág, hann hevur funnið, skal fara sundur:

Segði eg eitt einasta orð, fór okkurt at henda, eg visti ikki hvat, men okkurt óbøtiligt. Eg fór at bróta tann frið, sum eg hevði roynt at bygt upp inni í mær, og fór ikki at finna hann aftur, óttin fór at taka valdið av mær og fóra meg út í eina vanlukku, sum eingin hjálpar var fyrri.

Málberingin er livandi og fjølbroytt, og stundum verður lesarin næstan tikin á béli av myndnum sum: «hansara kritahtvitu tenn, ið skinu gjøgnum hansara káta látur», og

sjálvt í smálutum er tann meðvitni hováundurinn til staðar: tað danska flaggið verður «heysa», meðan tað feroyska verður «vundið á stong».

Hóast tey broyttu nøvnini er lesarin ongantið íiva um, at frásøgnin fer fram á Vágoyinni, og at bygda-fyrmyndin er Sandavágur. Men fyrst tá lýsingin av kirkjunum verður gjørt, fært tú hovándans undirskrift uppá tað: «Beint uppi yvir honum stóð tornið, tað var hvítt og áttahyrnt við reyðum takl, og uppi í spirinum vóru tvær gyltar kúlur, tann ovára var minni enn tann niðara».

Men hvussu nógv er fiktion, og hvussu nógv er beinleiðis endurminningar er ikki lætt at avgera, og kanska heldur ikki neyðugt, tá hováundurinn nú nevnir bókurnar skaldsögur? Men samanlíka vit brot út skaldsøguni við áðurprentaðar stuttsgög, t.d. tannlæknaferðina við partar av «Eitt skelvandi keldufar» (úr savninum «Dropar úr livsins havi»), so er tað í grundini sama frásøgnin, men frabrigdin eru nógv, og í stuttsgøguni verða tey røttu staðarnøvnini nýtt. Er skaldsagan ella stuttsgøgan endurminningar? Hvørki? Ella sigur hováundurinn, við kendu orðunum hjá Gertrud Stein «A rose is a rose is a rose» sum fyrmynd: ein skaldsöga er ein skaldsöga?

Alt bendir á, at Jens Pauli Heinesen er farin undir at skriva tað í allar mátar størstu menningar-skaldsøguna í feroyskum bókmentum – tvey bind afturat eru longu klár at fara til prentingar – og tað verður ógvuliga áhugavert at siggja hvussu liv og lagna fara við Hugini og bygðini.

Jógvan Isaksen

Tíverri fingur vit ikki pláss fyrri fleiri ummælingum av bæði bókum og bløðum.